

1898. – Ч. 241, 29 жовтня (10 листопада). – С. 1-2.

⁸⁴ АРР, АВГК, syg. 441, S. 52-56.

⁸⁵ Синод дієцезіальний в Перемишлі / Діло. – 1898. – Ч. 241, 29 жовтня (10 листопада). – С. 1.

⁸⁶ Новинки / Там само. – 1897. – Ч. 270, 28 листопада (10 грудня). – С. 3

⁸⁷ Стефанович О., о. та ін. Висвітлення до історії Львівських Синодів... – С. 20-21.

⁸⁸ Повний текст цього проекту див.: Стефанович О., о. та ін. Висвітлення до історії Львівських Синодів... – С. 13-14.

⁸⁹ Текст цієї ухвали наступний див.: Чинности і рішення... – С. 216-217; Герич Ю. Проблема celibату... – С. 125; Стефанович О., о. та ін. Висвітлення до історії Львівських Синодів... – С. 21-22.

⁹⁰ Стефанович О., о. та ін. Висвітлення до історії Львівських Синодів... – С. 24-25.

⁹¹ Там само. – С. 22-24; Антоняк І. Львівський собор Греко-Католицької Церкви... – С. 68.

⁹² Герич Ю. Проблема celibату... – С. 126-127.

⁹³ Стефанович О., о. та ін. Висвітлення до історії Львівських Синодів... – С. 25-27.

⁹⁴ Див.: Куций І. Образ католицизму в українській історичній думці Східної Галичини ХІХ ст. / Іван Куций // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. 2014 р. – Львів: Логос, 2014. – С. 209-216.

Dmytro Korbyak. Lviv cathedral of 1891: debatable questions and their de-cisions. The article deals with the course and results of Lviv Concilium 1891. Defined the main discussion questions and analyzed solutions. Particular emphasis is placed on the importance of Polish forces in main stages of the concilium and the approval decisions. Characterized the place of Church leaders at this event and their interaction with the clergy.

Key words: The Greek Catholic Church, concilium, Sylvester Sembratovych, celibacy, diocesan synod.

Отримано: 22.09.2015 р.

УДК 94:329.14 (477) «1904/1905»

Олександр Федьков

РОСІЙСЬКИЙ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТ ІСАК БІСК: РОЗЛАМ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ ТА СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ СПІЛКИ

Олександр Федьков. Російський соціал-демократ Ісак Біск: розлам Революційної української партії та створення Української соціал-демокра-

тичної спілки. У статті автор залучив новий архівний матеріал – листування російського соціал-демократа, меншовика Ісака Біска з керівними органами меншовицької фракції, що зберігаються в Російському державному архіві соціально-політичної історії. В зазначених епістолях відбито різні аспекти партійно-політичного життя РСДРП, зокрема роль останньої в розколі Революційної української партії та створенні Української соціал-демократичної спілки. Вказані та інші використані джерела дозволили в жанрі «нової історичної біографії» («персональної» або «індивідуальної історії») дослідити зазначені події. Особливість цього виду наукової біографії полягає в тому, що об'єктом інтересу дослідників є активна особистість, яка своєю діяльністю впливає на соціальну реальність, творить її. Це не обов'язково видатний діяч, а може бути постать другого чи третього плану, або «звичайна» людина. При цьому, епізод із біографії історичної особи дозволяє не лише відтворити певний відтинок її життєвого шляху, але й адекватніше відобразити історичні процеси, події, в яких вона брала безпосередню участь. Меншовик І. Біск у 1904–1905 рр. очолював транспортну групу фракції, що перебувала у Львові (Австро-Угорщина). Він тісно співпрацював із діячами Закордонного комітету Революційної української партії та членами редакції її партійних видань. У ході спілкування з'ясувалося, що більшість «закордонців» поділяють погляди російських марксистів на розвиток соціал-демократичного руху в Російській імперії та виступають за входження до складу РСДРП на автономних засадах. Цю частину членів ЗК І. Біск називав автономістами. Водночас нечисленна група рупівців була прихильницею національних форм пролетарського руху й виступала за входження РУП до складу РСДРП на федеративних засадах. І лише незначна група серед «закордонців» виступала за самостійне існування української соціал-демократії.

І. Біск та автономісти здійснювали заходи, спрямовані на включення РУП до складу РСДРП. Однак на II «невідбутому» з'їзді в грудні 1904 р. (січні 1905 р. за н.с.) отримати більшість і прийняти рішення про входження в російську марксистську партію їм не вдалося. Тому вони 31 грудня 1904 р. (13 січня 1905 р.) оголосили про вихід зі складу РУП і намітили заходи по створенню нової організації, що незабаром отримала назву Українська соціал-демократична спілка. Поділяючи інтернаціоналістські принципи, спілчани поставили собі за мету негайно ввійти до складу РСДРП. Вони сподівалися, за допомогою цієї потужної партії, добитися соціального та національного визволення України. Це відповідало також інтересам російських марксистів. Внаслідок домовленостей, 2 (15) лютого 1905 р. Українська соціал-демократична спілка ввійшла в РСДРП як автономна організація. Спілка розгорнула значну видавничу роботу, спрямовану на друк газети «Правда», брошур і листівок, спрямованих переважно на селянську аудиторію.

Ключові слова: «персональна історія», російська соціал-демократія, Революційна українська партія, Українська соціал-демократична спілка.

Александр Федьков. Российский социал-демократ Исаак Биск: разлом

Революционной украинской партии и создание Украинского социал-демократического союза. В статье автором использовал новый архивный материал – переписку российского социал-демократа, меньшевика Исаака Биска с руководящими органами меньшевистской фракции, хранящиеся в Российском государственном архиве социально-политической истории. В указанных эпистолиях отражены различные аспекты партийно-политической жизни РСДРП, в частности роль последней в расколе Революционной украинской партии и создании Украинского социал-демократического союза (Спилки). Указанные и другие использованные источники позволили в жанре «новой исторической биографии» («персональной» или «индивидуальной истории») исследовать указанные события. Особенностью этого вида научной биографии заключается в том, что объектом интереса исследователей является активная личность, которая своей деятельностью влияет на социальную реальность, творит её. Это не обязательно выдающийся деятель, а может быть фигура второго или третьего плана, или «обычный» человек. При этом эпизод из биографии исторической личности позволяет не только воссоздать определенный отрезок её жизненного пути, но и адекватно отразить исторические процессы, события, в которых она принимала непосредственное участие. Меньшевик И. Биск в 1904–1905 гг. возглавлял транспортную группу фракции, которая находилась во Львове (Австро-Венгрия). Он тесно сотрудничал с деятелями Заграничного комитета Революционной украинской партии и членами редакции ее партийных изданий. В ходе общения выяснилось, что большинство деятелей ЗК разделяют взгляды российских марксистов на развитие социал-демократического движения в империи Романовых и выступают за вхождение в состав РСДРП на автономных началах. Эту часть членов ЗК И. Биск называл автономистами. В то же время небольшая часть руповцев была сторонницей национальных форм пролетарского движения и выступала за вхождение РУП в состав РСДРП на федеративных началах. И лишь незначительная группа среди членов ЗК партии выступала за самостоятельное существование украинской социал-демократии.

И. Биск и автономисты осуществляли меры, направленные на включение РУП в состав РСДРП. Однако на II «несостоявшемся» съезде в декабре 1904 г. (январе 1905 по н. с.) получить большинство и принять решение о вхождении в российскую марксистскую партию им не удалось. Поэтому они 31 декабря 1904 (13 января 1905) объявили о выходе из состава РУП и наметили меры по созданию новой организации, вскоре получившей название Украинский социал-демократический союз (Спилка). Разделяя интернационалистские принципы, создатели Спилки поставили себе целью немедленно войти в состав РСДРП. Они надеялись с помощью этой мощной партии добиться социального и национального освобождения Украины. Это соответствовало также интересам российских марксистов. В результате договоренностей, 2 (15) февраля 1905 Украинский социал-демократический союз вошел в РСДРП как автономная организация. Спилка развернула значительную издательскую работу, направленную на печатание газеты «Правда», брошюр и листовок, направленных преимущественно

но на крестьянскую аудиторию.

Ключевые слова: «персональная история», российская социал-демократия, Революционная украинская партия, Украинская социал-демократический союз (Спилка).

Історія вітчизняного та світового соціал-демократичного руху була та залишається важливим напрямком наукових досліджень. Соціал-демократія на початках свого існування заявляла себе представником інтересів робітничого класу. Сьогодні – це потужний політичний напрям, із яким значна частина людей у світі пов'язує надії на розв'язання складних цивілізаційних проблем. Водночас, до цього часу залишаються недостатньо вивченими ключові питання історії української соціал-демократії, зокрема причини та розкол Революційної української партії та створення Української соціал-демократичної спілки. Їх розв'язання вбачаємо у виявленні та використанні нових історичних джерел і застосуванні сучасної методології дослідження проблеми. Саме такі підходи пропонуються в цій статті.

Із найдавніших часів і дотепер біографія належить до популярних жанрів історіописання. Найчастіше об'єктом уваги дослідників були «знамениті» особистості. Але в темпоральному вимірі теоретико-методологічні вимоги до біографії змінювалися¹. Сьогодні цей популярний різновид наукового дослідження переживає, на думку відомого російського історика Л. Репіної, «друге народження»². Зараз формується напрям, який називають «нова біографічна історія» («індивідуальна» або «персональна історія»), що має своїм завданням «дослідження одного життя». Відтепер вчених цікавить не «типовий», а конкретний індивід; це не обов'язково «видатна» особистість, а може бути постать другого, третього плану чи «звичайна людина», але особа неординарна або така, яка здатна приймати важливі рішення за складних обставин.

Утверджуються методологічні настанови «персональної історії»: розглядаючи формування світогляду, розвиток внутрішнього світу, історик через особисте життя й діяльність людини на різних за тривалістю хронологічних відтинках досліджує історичний соціум, у якому вона діє й котрий творить. При цьому, «індивідуальна історія» є водночас стратегічною метою дослідження й адекватним засобом пізнання³. Такий підхід дозволяє відрефлектувати погляд на події та наблизитися до адекватнішого відтворення історичного процесу. Ефективним інструментом досліджень у рамках «нової історичної біографії» слугують соціологічні й антропологічні моделі мережевого аналізу міжособистісних взаємин. Цей метод дозволяє встановити соціальні зв'язки індивіда на конкретному відтинку його життя в коекзистенційному цілому⁴.

При розробці такого типу біографій важливе значення мають історичні джерела особового походження. Це можуть бути мемуари – «сучасні історії», мемуари-автобіографії, щоденники, есе, сповіді, листи⁵. Для «персональної історії» літературних і мистецьких діячів такими джерелами можуть слугувати їхні твори⁶, для вчених – наукові праці⁷. Усі вони, чи їх частина, разом з даними так

званої «об'єктивної інформації» – джерел, які фіксують факти «збоку» дозволяють повніше з'ясувати «індивідуальну історію»⁸.

Епізод з біографії меншовика І. Біска стосується взаємин російських та українських соціал-демократів на початку ХХ ст. Цей діяч не належав до партійних лідерів і був постаттю «другого плану» – один із учасників подій партійного життя РСДРП⁹. Він очолював транспортну групу меншовиків і у 1904–1905 рр. перебував у Львові. Ми виявили в Російському державному архіві соціально-політичної історії (м. Москва) нові архівні матеріали – листи І. Біска з 13 (25) квітня 1904 по 18 квітня (1 травня) 1905 р. до керівних меншовицьких органів у Женеві¹⁰. Зазначені епістоли й інші історичні джерела розкривають взаємини автора з меншовицькими лідерами (Г. Плеханов, Ю. Мартов, В. Крохмаль та ін.), а також із діячами Закордонного комітету Революційної української партії, причетними до розколу останньої та створення Української соціал-демократичної спілки. Досліджуючи випадок із життя І. Біска, ми, завдяки цьому, відтворюємо важливу сторінку партійно-політичного життя України та Росії початку ХХ ст.

Найповніша інформація про І. Біска вміщена у біобібліографічному словнику діячів революційного руху в Росії, виданому на межі 1920-х та 1930-х рр. У ньому повідомлялося, що Біск, Ісак Соломонович («Павлов»), потомствений почесний громадянин. Народився близько 1874 р. Після закінчення гімназії в Києві був студентом Гейдельберзького університету. Соціал-демократ із середини 1890-х рр. У 1898 р. перебував під слідством у справі київського «Союзу боротьби за визволення робітничого класу». За «височайшим повелінням» 22 березня 1900 р. відданий під нагляд поліції в обраному місці проживання в «смузі єврейської осілости» на 1 рік, але вирок не був виконаний, оскільки Біск, проживши після звільнення з в'язниці деякий час у Чернігові, виїхав знову за кордон. Жив у Швейцарії та в Берліні, входив до закордонного «Союзу російських соціал-демократів», близького до «рабочедельцев»-економістів – течії в російському соціал-демократичному русі, що гуртувалася навколо газети «Рабочее дело»¹¹.

Після II з'їзду РСДРП І. Біск примкнув до меншовиків. У 1904 р. йому доручили очолити транспортну групу меншості. На той час головним чинником партійного життя був розкол, внаслідок якого російська соціал-демократія поділилася на більшовиків та меншовиків або, за тодішньою термінологією, «твердих» і «м'яких» «іскрівців»¹². З кінця 1903 по кінець 1904 р. між ними точилася гостра боротьба, зокрема за місцеві комітети, та жорстка літературна полеміка¹³. Внаслідок цього центральний друкований орган партії, газета «Искра», починаючи з № 53 від 20 листопада 1903 р., стала виходити під контролем меншовиків. Водночас більшість у Раді партії також склали меншовики¹⁴. Центральний Комітет, до складу якого на II з'їзді обрали тільки прихильників В. Леніна, починаючи з липня 1904 р., фактично, став підпорядковуватися «м'яким»¹⁵.

Боротьба в РСДРП зачіпала й місцеві організації, які все більше втягувалися в неї та виступали прихильниками переважно більшовиків, дещо менше –

меншовиків і частково таких, що займали нейтральні позиції¹⁶. Характерно, що Україна належала до регіонів, де більшою підтримкою користувались меншовики¹⁷. Та, незважаючи на гостру ідейно-політичну та організаційну кризу, яка охопила російську марксистську партію, вона була доволі впливовою політичною силою з розгалуженою мережею організацій, які користувались популярністю переважно серед міських робітників¹⁸.

Програмні засади усіх марксистських партій ґрунтувалися на Ерфуртській програмі німецької соціал-демократії, тому, по суті, не відрізнялися. Це створювало ідейні передумови для ймовірного об'єднання. Складніше було з оцінкою національного питання, яке залишалося ахілесовою п'ятою марксизму. Програма РСДРП вимагала рівноправності усіх громадян, незалежно від статі, релігії, раси й національності; виступала за впровадження широкого місцевого, зокрема обласного самоврядування для місцевостей з особливими побутовими умовами та складом населення; обстоювала право населення отримувати освіту рідною мовою та використовувати її на зібраннях, у громадських та державних установах. Проголошувалося також «право на самовизначення за всіма націями, які входять до складу держави»¹⁹. Насторожувало лише те, що російські соціал-демократи відмовлялися конкретизувати цю вимогу партійної програми²⁰. У питанні про взаємини з іншими марксистськими партіями романівської імперії російські соціал-демократи, незалежно від фракційної належності, виступали за їх включення до свого складу на автономних засадах²¹. Їхня точка зору на цю проблему викладена у доповіді делегації РСДРП Амстердамському міжнародному соціалістичному конгресу²². Доповідь цікава ще й тим, що на конгресі, якому вона адресувалася, були присутні делегати української соціал-демократії. Для них погляди російських марксистів на означені проблеми мали негативні практичні наслідки.

Підходи «меншості» РСДРП до організаційного та національного питань, звісно, поділяв і І. Біск. Вони знайшли розуміння також і в більшій частині членів ЗК РУП, який зосереджувався у Львові. Робота в складі РСДРП дозволяла «закордонцям» відчувати себе членами могутньої соціал-демократичної партії, яка здатна розв'язати завдання, що стоять перед суспільством. Все це разом спонукало членів ЗК до активної співпраці з російськими соціал-демократами. Водночас, вони недооцінювали наслідків впливу централістичних принципів побудови російської соціал-демократії²³. Реалізація останніх на практиці могла покласти край українській соціал-демократії як національній політичній партії.

Осередок роботи керівника транспортної групи меншовиків Павлова зосереджувався у Львові – тоді Лембергу, адміністративному центрі Галичини, яка входила до складу Австро-Угорщини. Місце вибору «штаб-квартири» зумовлювалося низкою причин. Найперше, політичних емігрантів з Російської імперії приваблювала робота в умовах конституційної держави²⁴. По-друге, близькість до кордонів Російської імперії дозволяла революціонерам, за допомогою «пачкарів» (контрабандистів)²⁵, швидко діставатися до Російської імперії та вдало доставляти соціал-демократичні видання, насамперед газету «Ис-

кру», які друкувалися в партійній друкарні у Женеві (Швейцарія).

Побачивши І. Біска у Львові, уважний незнайомець міг пізнати у ньому успішного підприємця «середньої руки» або ж удачливого комівояжера: «якийсь дуже шикovníй закордонний джентльмен: лаковані черевики блищать, на голові сяє шовковий казанок, весь він – немов малюнок з модного журналу. На руці приїжджий мав елегантне сіре пальто, шовковий парасоль і невеликий жовтий саквояж. До того всього і сам був з лиця вродливий та дуже приємний»²⁶. Насправді «тов. Павлов», як ми вже знаємо, був активним соціал-демократом, меншовиком-практиком, професійним революціонером – одним із тих людей, які приводили в життя складний і не завжди доладний партійний механізм.

Листування І. Біска засвідчує, що щодня йому доводилося розв'язувати низку питань, які стосувалися отримання літератури із Женеви, вибору шляхів подальшого транспортування партійних видань, роботи з агентами транспортної групи, «провалів» транспортів, співпраці з партнерами з інших політичних партій і, звісно, фінансових аспектів партійного «підприємства». До цього слід додати постійні листи-звіти про виконану роботу в центральні установи меншовиків²⁷. З усього масиву інформації ми зосередимо увагу на тих аспектах, які безпосередньо стосувалися розколу РУП та участі у цьому І. Біска та РСДРП.

Пов'язаний із соціал-демократичним рухом в Україні, І. Біск продовжував цікавитися його перебігом. Зокрема, у мемуарних замітках Г. Чикаленко повідомляла, що навчалася в Одесі в гімназії та на вищих жіночих курсах з двоюрідною сестрою І. Біска Катею. Остання наприкінці січня 1904 р., знайомлячи Ганну з кузенком, представила його як такого, що «дуже цікавився українським революційним рухом»²⁸.

Цей інтерес посилювався навесні 1904 р. у Львові, коли Павлов познайомився з діячами з Закордонного комітету РУП, і не був намарним²⁹. У листі в Женеву він писав: «Навесні минулого року я познайомився тут з членами Закордонного комітету РУП і з редакцією «Селянина» та «Праці». З розмов з'ясувалося, що частина редакції і Зак[ордонного] ком[ітету] в питаннях організаційних і з національного питання поділяють по-суті, самі того не усвідомлюючи, погляди партії» (РСДРП – О. Ф.)³⁰. Оцінивши належно ситуацію, І. Біск став діяти у напрямку включення РУП до складу РСДРП. Звісно, це відповідало інтеграторській лінії партії у взаєминах з національними соціал-демократіями. Виходячи з цього, він написав у ЦК партії записку «з приводу об'єднання з РУП»³¹. Останній документ нам не вдалося виявити, але подальші події свідчать, що він знайшов схвалення в партійного керівництва. Згодом, оцінюючи свою роль у спробі приєднання РУП до РСДРП та в утворенні Української соціал-демократичної спілки, І. Біск писав: «я діяв, так би мовити, за лаштунками»³². Трохи далі він конкретизував: «Тепер пару слів про себе. Я декілька разів згадував у листі вираз «ми», «наша група». Це не означає, що я увійшов в «Союз» (Українську соціал-демократичну спілку – О. Ф.). Фактично я його створив...»³³. Зазначені твердження не є перебільшенням – І. Біск справді відіграв визначну

роль у розколі РУП та створенні Української соціал-демократичної спілки.

З листів І. Біска та спогадів діячів РУП відомо, що до зазначених подій був причетний П. Тучапський³⁴. Дослідник історії Спілки А. Ріш називає його навіть другим, після М. Меленевського, «основоположником» цієї організації³⁵. Павло Лукич – відомий марксист, делегат I з'їзду РСДРП – був арештований і в березні 1900 р. на чотири роки засланий у Вологодську губ.³⁶. Внаслідок цього він був відірваний від соціал-демократичного руху та перебував поза увагою партійних товаришів. Тому І. Біск повідомляв меншовицький центр у Женеві, що П. Тучапський «ніколи не був членом РУП, тим паче її представником» і залишається членом РСДРП³⁷. «По-1-е, він не берштейніанець, як про це ходили чутки, – уточнював Павлов. – По-2-е, він підтримує резолюції ЦК щодо партійної політики і заявляє, що цілком поділяє погляди меншості на сучасне політичне становище»³⁸.

П. Тучапський поділяв позицію Павлова в питанні про об'єднання РУП з РСДРП. З ініціативи останнього він написав листа в контрольований на той час більшовиками ЦК, щоб останній «не вважав всієї орудки (об'єднання РУП з РСДРП – О. Ф.) справою «меншості»...»³⁹. Це був вдалий хід І. Біска – використання авторитету П. Тучапського для отримання підтримки з боку конкуруючої фракції. Зазначений факт засвідчує також, що ініціатива об'єднання з РУП була узгоджена не лише з меншовицьким центром, але й з центральним партійним керівним органом, що перебував тоді під контролем більшовиків.

Павлов та налаштовані на союз з російською соціал-демократією «закордонці» вирішили залучити Сергія Михайловича (один із псевдонімів П. Тучапського – О. Ф.) до справи видання партійного органу. Необхідність такого кроку пояснювалася тим, що, як зазначав І. Біск, «частина редакції на угоду не піде; з іншого боку, відчувався брак в досить солідній науково-підготовленій силі, яка могла б поставити орган на необхідну висоту»⁴⁰. Саме такою людиною був П. Тучапський. Йому пропонували редагувати «Селянина» «в тому випадку, якщо вдасться домогтися більшості на з'їзді на користь приєднання до партії – або заснувати новий орган, якщо це не вдасться»⁴¹.

Але, приїхавши до Львова восени 1904 р., П. Тучапський, за свідченням І. Біска, поставив дві умови, за яких погоджувався взяти на себе ведення газети. Перша – якщо група, яка видає її, увійде до складу РСДРП. Другою умовою була «повна незалежність органу, оскільки він вважав, що в РУП збереглося не мало націоналістичних тенденцій»⁴². Водночас, «С[ергій] Мих[айлович] не захотів брати участі в агітації перед з'їздом і повернувся до Росії, обіцяючи негайно приїхати, якщо група доб'ється виконання поставлених ним умов»⁴³. Отже, П. Тучапський загалом виступав пасивним прихильником об'єднання РУП та РСДРП. Водночас, відразу після розколу він відіграв важливу роль у створенні Спілки⁴⁴.

Обрання саме Сергія Михайловича для виконання відповідального завдання відбулося не випадково ще й з інших міркувань, адже він продовжував перейматися проблемами українського соціал-демократичного руху, цікавив-

ся історією та становищем Революційної української партії. Про це свідчила його стаття, поміщена в №80 «Искры»⁴⁵. Оминемо ту частину публікації, яка присвячена історії РУП, а звернемо увагу лише на подану у ній оцінку становища партії. Автор стверджував, що соціал-демократичні ідеї стали переважаючими серед рупівців. Відзначалося, зокрема, що у 1904 р. у всіх своїх виданнях і, зокрема, звіті про роботу ЦК РУП Амстердамському конгресу II Інтернаціоналу партія заявляла про свою соціал-демократичність⁴⁶. «Українець-іскривець», а саме під таким псевдо вийшла стаття П. Тучапського, вказував на переваги об'єднання РУП у складі РСДРП: ми живемо не в самостійній Україні, а в колосальній державі. А велика територіально держава зручніша для об'єднання та ведення класової боротьби⁴⁷. Відтак, якщо РУП «не націоналістична партія, якщо слова «пролетарі всіх країн, єднайтесь» для неї не порожній звук, то вона повинна всіма силами прагнути до об'єднання з РСДРП», – писав П. Тучапський⁴⁸. Така необхідність, як стверджував автор, усвідомлюється усіма рупівцями, за винятком «крайніх шовіністів». Водночас, у питанні про об'єднання він виділяв у партії дві групи. Перша, симптоматично названа «іскривцями», яка прагнула об'єднати пролетарський і соціал-демократичний рух усієї Росії. Друга група кваліфікувалася як «відстала», оскільки «свій світогляд обмежує рамками своєї національності»⁴⁹. Вона «сприйняла бацили бундизму» (ідеї Бунду – О. Ф.) і прагнула до союзу з російською соціал-демократією на засадах федерації. У цьому «українець-іскривець» бачив «глибокий опортунізм, якщо не більше»⁵⁰. З такою оцінкою П. Тучапським становища в РУП солідаризувався, власне, і сам І. Біск.

Подібна ситуація була і в ЗК партії. У листах в Женеву Павлов поділяв прихильників об'єднання з РСДРП на «автономістів» та «федералістів»⁵¹. Історичні джерела дозволяють з'ясувати ідейні та організаційні відмінності між цими групами й встановити їхній персональний склад. Отже, «автономісти» утворювали більшість ЗК і редколегії партійних видань, і до них належали М. Меленевський, П. Канівець, П. Крат, М. Ткаченко. Згодом, на з'їзді, до них приєдналися Віктор Мазуренко та М. Корінецький. Вони прагнули ввійти до складу РСДРП на основах автономії. Саме автономісти були близькими до І. Біска, що неодноразово ідентифікував їх як «наші»⁵². «Федералістами», прихильниками «національних форм пролетарського руху», як згодом згадував О. Скоропис-Йолтуховський, були подружжя Євген і Катерина Голіцинські та він сам⁵³. Вони, за даними І. Біска, розійшлися «з ЦК та його прихильниками з питань організаційних і не цілком довіряли витриманості його с[оціал-]д[емократичних] переконань»⁵⁴. Цю інформацію згодом підтвердив О. Скоропис, визнаючи водночас, що підозрювали провідного діяча ЦК М. Порша (Чацького) та його групу у «несоціал-демократизмі» «цілком неслушно», тобто – помилково⁵⁵. Водночас, еднало «автономістів» та «федералістів» те, що вони сподівалися використати тактичний союз із російськими соціал-демократами для досягнення соціального і національного визволення України (хоча, звісно, конкретні результати такої спілки було важко передбачити).

Павлов вказував на присутність також третьої групи; двох осіб «з літературних сил», які перебували в Галичині й після розколу залишилися прихильниками РУП⁵⁶. При цьому І. Біск стверджував, що «з них один стоїть на РПС-івській точці зору «Самостійної України»...»⁵⁷. Мова йшла, очевидно, про С. Петлюру та П. Понятенка. Вони, втікаючи від переслідувань поліції в Росії, з'явилися в Львові лише напередодні розколу, у другій половині листопада 1904 р. Вказані особи направлялися за кордон для поживлення роботи ЗК і тісно співпрацювали з партійним лідером М. Поршем⁵⁸. Враховуючи те, що останній, як буде показано далі, знав про заходи «закордонців» щодо об'єднання з РСДРП, він небезпідставно сподівався на підтримку С. Петлюри та П. Понятенка на з'їзді.

У 1904 р. РСДРП та РУП тісно співробітничали, особливо в справі транспортування літератури. Про це І. Біск неодноразово рапортував у Женеву. «Присланий Вами тов[ариш] на днях буде переправлений РУП, – писав Павлов. – Він зможе взяти з собою пуд літ[ератури] і перехід обійдеться всього за 15-20 р[уб.] (тобто перехід кордону без витрат)»⁵⁹. Він повідомляв також, що за допомогою РУП веде переговори з місцевими українцями⁶⁰. Очевидно, вони теж стосувалися перевезення через кордон літератури. Остання, завдяки рупівцям, як свідчив Павлов, доставлялася в організації РСДРП Житомира⁶¹, Києва⁶², Санкт-Петербурга⁶³. Біск вказував також на співпрацю РУП з більшовиками: отримавши від останніх 40 руб. готівкою, вони надавали їм транспортні послуги⁶⁴. Інколи рупівці самі виступали «кредиторами»: вони позичили Павлову 150 руб. на транспортування 74 та 75 номерів «Искры»⁶⁵.

Про співпрацю свідчив, зокрема, наступний факт: за угодою з ЦК РСДРП РУП отримувала від російських соціал-демократів їхні партійні видання. Але з якихось причин замість 10 примірників «Искры» і всіх брошур стали надсилати лише по одному. «Очевидно це непорозуміння. – писав Павлов, – Зробіть, будь ласка, щоб старе становище було відновлено»⁶⁶. Така позиція І. Біска зумовлювалася не лише турботою про виконання партійних зобов'язань. «Искра» на той час була надзвичайно впливовим виданням і сприймалася більшістю соціал-демократів у Російській імперії, й не лише українцями⁶⁷, як «останнє слово в марксизмі». Про це свідчать і згадки рупівця В. Дорошенка, який влітку 1904 р. перебував у Львові і близько зійшовся з «закордонцями». «Пригадую собі й досі, – писав згодом він, – якими завзятими іскрівцями були вони, як нетерпляче дожидали чергового числа «Искри», як пильнували, щоб [у рупівських] виданнях не просочилось щось, що могли би російські товариші взяти за «єресь», як безпардонно конфіскували статті, які хоч трохи відбігали від іскрового канону, або миналися з рекомендованою «Искрою» тактикою»⁶⁸. Звісно, такі обставини сприяли поширенню соціал-демократичних ідей, однак у російському прочитанні.

Серед чинників, які спонукали «закордонців» до укладення угоди РУП із російськими соціал-демократами, на думку Павлова, були: спільність поглядів на організаційне та національне питання, вихід брошури Череваніна, перемога «меншості» в РСДРП та розмови з ним⁶⁹. Порозумівшись, вони стали

здійснювати заходи, спрямовані на реалізацію об'єднавчих планів.

Маючи тісні контакти з членами ЗК РУП, Павлов прагнув впливати також на рядових партійців. Він скористався можливістю зустрітися з представниками української молоді, багато з яких належали до партії, що приїхали на літні університетські курси (1904 р.) до Львова⁷⁰. Це були Всеукраїнські наукові курси для молоді, організовані Товариством прихильників української літератури, науки і штуки під керівництвом М. Грушевського⁷¹. «З ініціативи цих осіб (членів ЗК РУП – О. Ф.), – писав І. Біск в Женеву, – я прочитав перед укр[аїнською] молоддю (дек[ілька] десятків молодих людей приїхало сюди літом слухати лекції в Українському вільному унів[ерситеті] – просто кажучи низку літніх курсів, прочитаних українськими ученими) реферат про націоналізм, який викликав жвавий обмін думками»⁷². Вказане зібрання відбувалося у приватному помешканні на вулиці Курковій, 10, де зупинилися студенти з Наддніпрянщини⁷³. Звісно, виступ Павлова мав вплив насамперед на прихильників єднання з РСДРП.

Проте планам І. Біска виникла несподівано загроза. Справа в тому, що у серпні 1904 р. в Амстердамі мали відбутися засідання Міжнародного соціалістичного конгресу⁷⁴. Вперше, з часу заснування II Інтернаціоналу, на нього були делеговані представники української соціал-демократії. Делегат галицької УСДП М. Ганкевич та РУП Є. Голіцинський водночас мали мандати обох партій і прагнули скласти окрему секцію. Плани українських соціал-демократів могли порушити задуми включення РУП до складу РСДРП.

У переддень конгресу засідав координаційно-виконавчий орган II Інтернаціоналу – Міжнародне соціалістичне бюро (МСБ). На засіданні розглядалися звернення низки делегацій, зокрема й української, про надання їм самостійного представництва⁷⁵. Однак, за прийнятою практикою, окремі делегації на конгресах (відповідно – секції в Інтернаціоналі) формувалися за державною, а не національною ознакою. Виняток було зроблено лише для деяких націй з сильними державними традиціями, які боролися за своє визволення й незалежність, наприклад поляків, угорців та чехів⁷⁶. Давалося взнаки також негативне ставлення до національного питання в II Інтернаціоналі. Там провідну роль відігравали представники великих державних націй, які недооцінювали його значення для пригноблених «неісторичних» націй. Показовим у цьому сенсі було те, що, розглядаючи проект порядку денного Амстердамського конгресу, МСБ не прийняло пропозицію чехів обговорити на ньому програму соціал-демократії з національного питання⁷⁷.

Така позиція позначилася на ухвалі з «українського питання». МСБ не визнало окрему українську делегацію і запропонувало, щоб представники УСДП і РУП увійшли як повноправні делегати до якої-небудь з уже існуючих секцій – австрійської, польської або російської⁷⁸. Проти голосували також російська й польська делегації⁷⁹. Отже, українській делегації було відмовлено у створенні окремої секції.

Протестуючи проти такої позиції бюро, делегат УСДП М. Ганкевич відмо-

вився від свого мандата. Однак представник РУП Є. Голіцинський вступив до російської делегації⁸⁰. До таких дій його підштовхнули заходи російських соціал-демократів. Ще 6 серпня 1904 р. І. Біск у листі в Женеву повідомляв, що на Амстердамському конгресі «буде представлена українська організація, до того ж мандат матиме Ганкевич, видний соціал-демократ Львова. Він буде вимагати окремого представництва як нації» (підкреслено автором листа – О. Ф.)⁸¹.

Об'єднавчі наміри українських соціал-демократів суперечили планам російських марксистів. Тому Павлов вирішив діяти рішуче – особисто поїхати в Амстердам, а потім у Женеву для зустрічі з керівником російської делегації на конгресі, головою Ради партії Г. Плехановим⁸². Зустріч з останнім була потрібна, щоб попередити його про об'єднавчі зусилля українських соціал-демократів. «Оскільки я знайомий з укр[аїнським] рухом, – писав І. Біск, – то рос[ійським] делегатам можливо буде цікаво поговорити попередньо зі мною. Я міг би повідомити їм деякий матеріал. Тому то я і хотів би застати Г[еоргія] В[алентиновича] (Плеханова – О. Ф.)⁸³. Павлов, очевидно, зустрівся з останнім, хоча й сам перебував у Амстердамі під час роботи конгресу.

Заходи І. Біска дали результати; Є. Голіцинський, як вже зазначалося, не став наслідувати М. Ганкевича. Про це він повідомляв у листі до члена РУП М. Русова: «Ну і от я, взявши до уваги це і де-що друге, не можна-ж всього написати, зробив на свій страх і ризик слідуючий рішучий крок (його цілком підтримала і жінка) (в Амстердамі перебувала дружина Є. Голіцинського – О. Ф.): зголосився в делегації російс[ькій] (у с[оціал]-д[емократичній]) як делегат РУП»⁸⁴.

Те, про що не міг написати Є. Голіцинський, очевидно стосувалося дій російських соціал-демократів. Підтвердження цієї думки знаходимо у листі І. Біска: «В Амстердамі я наполіг на тому, щоб делегат від РУП (який належав до числа тих, хто вагається і не знав про переговори частини РУП з Партією) не покидав конгрес, як це зробив делегат Галицької Укр[аїнської] соц[іал]-демократії. Крок цей виявився для нього вирішальним – він змушений був остаточно схилитися до спілкування з Партією» (РСДРП – О. Ф.)⁸⁵.

Після цього делегат РУП звернувся з заявою в МСБ, у якій зазначав, що партія і надалі домагатиметься власного представництва в Інтернаціоналі, але водночас повідомляв про підкорення постанові і входження до складу російської соціалістичної делегації⁸⁶. Отже, завдяки І. Біску, російським марксистам вдалося запобігти консолідації української соціал-демократії Наддніпрянщини і Галичини, що могло зашкодити планам включення РУП до складу РСДРП.

Тим часом тривала спільна робота Павлова та членів ЗК РУП над організаційними засадами майбутньої організації. В одному з листів він писав: «ми спільно виробили проект статуту «Союзу Укр[аїнського] соц[іал]-дем[ократичного] тов[ариства]» як автономної частини Партії» (РСДРП – О. Ф.)⁸⁷. Згодом І. Біск поїхав до Женеви, де передав проект для ознайомлення а також «познайомив наших товаришів з РУП і наполіг на запрошенні її на с[оціал]-д[емократичну] конференцію»⁸⁸. Тут йшлося, ймовірно, про квітневу конфе-

ренцію меншовиків 1905 р.

Очевидно, проект схвалили, про що свідчила його публікація в меншовицькій «Искре» 15 грудня 1904 р.⁸⁹. Український соціал-демократичний Союз або Спілка визначався як частина РСДРП, яка «має за мету організацію пролетаріату, що розмовляє українською мовою». Вона, відповідно до статутних положень, наділялася правами «союзу комітетів партії». Очолював Спілку комітет, «який вибирався з'їздом представників громад»⁹⁰. При комітеті створювалася літературна комісія, могли створюватися спеціальні технічні групи. Спілка отримувала представництво на загальнопартійних форумах російської соціал-демократії⁹¹. Отже, проект статуту визначав автономний статус української соціал-демократії у складі РСДРП. Залишалось лише прийняти рішення про входження РУП до складу російської соціал-демократичної партії.

Робота зі скликання партійного з'їзду, за свідченнями І. Біска, розпочалася наприкінці літа 1904 р.: «Один з членів нашої групи негайно після Амст[ердамського] конгр[есу] поїхав у Росію, щоб підготувати ґрунт для об'єднання і щоб залучити нові сили в редакцію»⁹². Очевидно, поборник союзу з РСДРП прагнув добитися делегування на з'їзд прихильників об'єднання з нею. За результатами поїздки, як зазначав Павлов, можна було розраховувати на отримання більшості на з'їзді⁹³. Однак, такі заходи «закордонців» викликали протидію з боку ЦК РУП, який, за словами І. Біска, «дізнавшись про нашу агітацію, розпочав контрагітацію»⁹⁴. Тодішній партійний лідер М. Порш (Чацький) також об'їхав «вільні громади» з метою мобілізації своїх прихильників⁹⁵. Отже, вже напередодні з'їзду розпочалася гостра боротьба в партії з питання шляхів її подальшого розвитку.

Засідання з'їзду відбувалися у Львові на Різдвяні свята – 24, 25 і 27 грудня 1904 (6, 7 і 9 січня 1905 за н. с.). На першому засіданні, 24 грудня (6 січня), поборники об'єднання з РСДРП побачивши, що співвідношення голосів делегатів не на їхньому боці, розпочали «боротьбу за мандати». Однак, їх підтримали тільки Карась (Віктор Мазуренко) від Донського комітету та Мрієнко (М. Коренецький) від «вільної громади» на Полтавщині (м. Лубни). Більшість піддержала ЦК РУП⁹⁶. За словами І. Біска, «в результаті наші [прихильники] пішли зі з'їзду і цим зірвали його»⁹⁷. Водночас М. Меленевський негайно подав письмову заяву, в якій назвав з'їзд зборами, самовільно підтасованим ЦК, а тому вважав його рішення незаконними і необов'язковими для членів партії й покинув засідання. Подібні заяви зробили подружжя Голіцинських, В. Мазуренко, М. Корінецький та О. Скоропис, які також залишили з'їзд (щоправда, останній повернувся і був присутній на другому засіданні, але врешті знову покинув його)⁹⁸.

Демарш «закордонців» викликав дискусію на з'їзді. Була пропозиція Деде (В. Винниченка) запросити опозиціонерів для продовження роботи. Але лідер більшості М. Порш заявив, що в закордонній групі проявилася «інтелігентська риса поставити себе вище всіх». Він зауважив також, що заяви товаришів «були завчасно підготовлені», як і їхній виступ⁹⁹. Ця думка знайшла підтвердження того ж дня, 25 грудня (7 січня). «Сецессіоністи» звернулися зі спільною заявою

в ЦК, у якій просили повідомити дату, на яку «буде призначено II черговий партійний з'їзд», даючи зрозуміти більшості, що засідання, які відбуваються, вони з'їздом не вважають¹⁰⁰.

Павлов, описуючи перебіг зазначених подій, писав: «ЦК пропонував відновити status quo, тобто залишити стару редакцію і З[акордонний] К[омітет] і вважати з'їзд таким, що не відбувся»¹⁰¹. Власне, було ще одне коротке засідання 27 грудня (9 січня), але події 24-27 грудня (6-9 січня) так і увійшли в історію як «невідбутий II з'їзд РУП»¹⁰².

Загалом, умовний план «А» І. Біска та більшості «закордонців» зазнав поразки, тому вони перейшли до реалізації плану «Б». За даними Павлова, федералісти спробували зайняти у цій складній ситуації компромісну позицію. Не бажаючи залишатись з меншістю РУП, вони вирішили вийти зі складу ЗК і редакції та надати повну свободу дій автономістам. Проте останні пішли на рішучий розрив. «Нашим (автономістам – О. Ф.) це було не вигідно – оскільки процес розпаду розпочався, необхідно мати руки розв'язаними, – писав І. Біск. – Тому наші (більшість редакції та ЗК) вирішили вийти з РУП та заснувати «Союз Укр[аїнських] соц[іал]-дем[ократичних] тов[ариств]»¹⁰³. 29 грудня (11 січня) М. Меленевський від імені частини «сецесіоністів» подав письмову заяву до ЦК про вихід з партії¹⁰⁴. Надалі вони обіцяли подати вмотивовану заяву. Згодом така з'явилася у формі відозви «Розкол Революційної Української Партії» за підписом «група колишніх членів Революційної української партії»¹⁰⁵.

Важливою подією, що завершила розкол і, водночас, поклала початок Українській соціал-демократичній спілці стала нарада, яка відбулася напередодні Нового року – 31 грудня 1904 р. (13 січня 1905 р.). У листі в Женеву, написаному того ж дня, Павлов писав: «Сьогодні ми вирішили (тепер я офіційно беру участь на нарадах нової групи; до цього часу я діяв, так би мовити, за лаштунками) – видати заяву про причини розколу (вишлю текст її днями; там пояснено детально причини розколу – це одна з причин, чому я в цьому листі торкаюсь лише зовнішнього боку подій»¹⁰⁶. Із листів І. Біска дізнаємося про основні рішення згаданої наради¹⁰⁷. «Тактика, якої ми дотримуємося, – зазначав він, – зводиться до наступного: 1) видати зараз же № газети для селян (редактор і майже всі співр[обітники] «Селянина» на нашому боці), 2) випустити прокл[амацию] з поясненням причин розколу (організ[аційні] чвари в РУП зовсім не будуть зачеплені – буде з'ясована необх[ідність] розмежуватися з демокр[атичними] націон[альними] елементами і необх[ідність] створити централізовану загально-рос[ійську] організацію пролет[аріату] – шлях до цього один – приєднання до РСДРП); 3) концентрувати роботу в 2-3 пунктах і не бентежитися «резолуціями», які <...> будуть прийматися проти баламутів, 4) випустити ряд брошур-статей з питань націоналізму, про самості[йну] Укр[аїну], 5) увійти негайно в переговори з Партією (РСДРП – О. Ф.) про приєднання і запропонувати Донській та Полтавській організ[аціям] post factum визнати законними постанови конференції з представників Ред[акції], Зак[ордонного] Ком[ітету] і цих 2-х організацій»¹⁰⁸. Отже, по суті, «організаторами» були накрес-

лені першочергові заходи роботи товариства, що створювалося. Далі, крок за кроком, цей план стали втілювати в життя.

Оскільки друкарня перебувала під контролем «сецесіоністів»¹⁰⁹, вони оперативно видали прокламацію, в якій пояснювали підстави розколу РУП. Вона датована 12 січням 1905 р. (за н. с.), хоча видрукувана пізніше¹¹⁰. Власне, текст відозви написав М. Ткаченко, а остаточну редакцію здійснила «колегія» у складі М. Меленевського, П. Канівця й І. Біска»¹¹¹. У ній розкольники стверджували, що в РУП співіснували дві частини української інтелігенції. Партийна більшість, яка, керуючись своїми вузькокласовими інтересами, штовхала пролетаріат на шлях «націоналістичної боротьби»¹¹². «Сецесіоністи» називали своїх недавніх товаришів «хитливими, націоналістично зафарбованими елементами»¹¹³. Водночас, автори документу називали себе зрілішою частиною, «пролетарськими елементами», що складала меншість у партії. Саме вони у своїй діяльності керувалася революційним принципом пролетаріату – «солідарності націй, підпорядкування своїх тимчасових вузькокласових національних інтересів, більш високим інтересам революційної боротьби всього пролетаріату Росії»¹¹⁴. Між цими двома частинами велася боротьба за керівне становище в партії. Під впливом українських «буржуазних радикалів, буржуазних демократів»¹¹⁵ (малися на увазі нещодавно утворені Українська народна та Українська демократична партії¹¹⁶), в РУП посилилися націоналістичні елементи¹¹⁷. Для уникнення «підпорядкування українського пролетаріату буржуазним завданням», «пролетарські елементи» зрозуміли, що «вони повинні прагнути або остаточно перемогти або розійтись»¹¹⁸. Але, оскільки досягти перемоги не вдалося, вони вирішили вийти з партії й організувати українське робітництво у складі всеросійського пролетарського руху та «пособити збудуванню централізованої пролетарської партії усїєї Росії»¹¹⁹.

Колишні рупівці у відозві дещо уточнювали ті завдання, які стояли перед ними, у порівнянні з інформацією, надісланою І. Біском у Женеву. Наприклад, зазначалось, що «організатори» нової групи «зроблять усе, аби прихилити усі пролетарські елементи з РУП до своїх рядів, як окремих осіб, так і цілі організації»¹²⁰. Звісно, реалізація цього завдання означала поглиблення розколу партії, перенесення політичної боротьби на рівень низових партійних організацій. У відозві уточнено також умови, на яких «пролетарські елементи» мали ввійти до складу російської соціал-демократії – «на підставі автономії»¹²¹. Отже, автономісти не будували планів заснування окремої соціал-демократичної партії, а відразу готувались стати частиною РСДРП¹²². Прокламація засвідчувала також, що «організатори» визначились з назвою газети, яка мала видаватись – орган для селян «Правда»¹²³. Мимохідь зазначимо, що неформальним членом цієї групи був І. Біск, який і надалі переймався своїм «творінням», виступав його «лобістом» перед центральними партійними установами, які на той час контролювались уже меншовиками¹²⁴.

Як у зазначених обставинах діяли федералісти? У час, коли настала пора самовизначитися, вони, за даними Павлова, спробували зайняти компромісну

позицію. Федералісти вирішили вийти зі складу ЗК РУП і надати можливість автономістам діяти на свій розсуд. Проте останні пішли на остаточний розрив. «Нашим (автономістам – О. Ф.) це було не вигідно – оскільки процес розпаду розпочався, необхідно мати руки розв'язаними, – зазначав І. Біск. – Тому наші (більшість редакції та З[акордонного] К[омітету]) вирішили вийти з РУП та заснувати «Союз Укр[аїнських] соц[іал]-дем[ократичних] тов[ариств]»¹²⁵.

Проте федералісти (5) 18 січня все ж вийшли зі складу ЗК і загалом із Революційної партії. Приводом до цього стало через непорозуміння щодо майна партії, яке раніше перебувало в користуванні Закордонного комітету. Справа в тому, що представники більшості РУП під керівництвом С. Петлюри «революційним способом» захопили бібліотеку, яка знаходилася у приватному помешканні члена ЗК¹²⁶. Федералісти пропонували за допомогою третейського суду розв'язати цей конфлікт. Однак, коли ЦК РУП проігнорував таку оферту, вони вийшли з партії¹²⁷.

Подаючи женевам інформацію про подальші дії федералістів, І. Біск зазначав: «Вони обіцяли примкнути до наших (автономістів – О. Ф.), якщо переконуються, що ті поставлять справу належно»¹²⁸. І справді, члени цієї групи на деякий час дистанціювались від партійного життя, взявшись за наукові студії: О. Скоропис-Йолтуховський – у Берлінському університеті, а Голіцинські – у Празькому¹²⁹. З федералістів лише О. Скоропис згодом приєднався до Спілки.

Які причини зумовили розкол РУП? Погляди дослідників на це питання розійшлися; частина вчених вважає, що вони лежали в площині національної проблеми¹³⁰, інші пов'язують розкол із питанням про взаємини з РСДРП¹³¹. Спробуємо й ми відповісти на це запитання.

Виховані на ідеалах служіння своєму народу, рупівці прагнули досягнути його соціального і національного визволення. Але перед ними поставали питання вибору шляхів і засобів реалізації цього завдання, чітких відповідей на які не було. Досягнути самостійності України можна було лише за умови існування незалежних національних політичних партій, зокрема соціал-демократичної. Характерно, що протягом 1904 р., замість того, щоб теоретично осмислювати національне питання, воно на сторінках партійних видань не обговорювалося. О. Скоропис, описуючи діяльність ЗК та редакції партійних видань, зазначав: «Як справжні «педагоги» ми уникали всяких непевних питань і напр. національне питання, як найгостріше з всіх, що могло б розбити нашу видавничу працю, ми цілком свідомо усували, а на протязі цілого 04 року ні одним словом про нього не згадали»¹³². Звісно, це зумовило те, що серед партійців існувала плутанина та різнобій у поглядах на нього. Питання про самостійність України ставили як прихильники єднання РУП з РСДРП (О. Скоропис-Йолтуховський)¹³³, так і поборники існування самостійної української соціал-демократичної партії. І. Біск вказував на присутність у РУП самостійників, серед яких був «зокрема, і найавторитетніший член ЦК» (мався на увазі, звісно, М. Порш)¹³⁴. Це підтверджував О. Скоропис, який стверджував, що перед з'їздом Чацький агітував «за прийняття в програму партії пункт «Самостій-

ності України»...»¹³⁵. Водночас, М. Меленевський виступав проти «вузької націоналістичної» точки зору опонентів і вважав, що слід об'єднатися з російською соціал-демократією, яка має значний вплив серед зрусифікованого міського робітництва і «в інтересах загальної економії революційних сил, іти насамперед в село»¹³⁶. Об'єднаними зусиллями передбачалось досягнути повалення самодержавства і завоювання політичної волі. Такий союз видавався йому природним, тим більше, що російською соціал-демократією «у принципі розв'язання національного питання визнавалося <...> конечним» (обов'язковим – О. Ф.)¹³⁷. Точка зору більшості РУП або «наших противників», як зазначав М. Меленевський, видавалася «закордонцям» вузькою, націоналістичною та неревольюційною¹³⁸. Воднораз, один із засновників та лідерів партії Д. Антонович, що підтримував більшість, ідейно був ближчим до «закордонців»¹³⁹. Він називав національне питання «неіснуючим» і вигаданим буржуазією задля затемнення класової свідомості пролетаріату¹⁴⁰. Врешті, національне питання було внесено до порядку денного з'їзду¹⁴¹. Однак, до його розгляду делегати так і не приступили.

Отже, як серед прихильників входження РУП до складу РСДРП, так і серед партійної більшості не було єдності у поглядах на національне питання. При цьому прихильники самостійної України перебували як серед партійної більшості, так і поміж «закордонців».

Причиною розколу РУП було питання про характер організаційних взаємин з російською соціал-демократією. Про це переконливо зазначали А. Жук та М. Меленевський¹⁴². Глибокий знавець історії українського національного руху А. Жук¹⁴³ стверджував, що «на ґрунті незгод в справі з'єднання з РСДРП в РУП назрівав внутрішній ідейний конфлікт. Непорозуміння при провірці мандатів делегатів, які з'їхались на II з'їзд, стали формальною причиною для виходу з партії, головно з закордонного комітету, кількох осіб, котрі зорганізували потім так звану «Українську Спілку Російської СДРП»¹⁴⁴. Схоже пояснення щодо розколу подав М. Меленевський. Він стверджував, що причиною «наших розходжень того часу по лінії програмового самостійництва треба признати дуже вузько-шабльоновою. Я сказавби, що багато більшу роль в цих розходженнях грали не національно-програмові, а загально-революційні організаційно-тактичні питання»¹⁴⁵. Характерно, що і в листах І. Біска нічого не йдеться про лінію розколу між прихильниками союзу з РСДРП та прибічників самостійного існування РУП із національного питання. Таким чином, питання про організаційні взаємини з російською соціал-демократією стало причиною розколу РУП. Як виявиться згодом, в українській соціал-демократичній партії залишалось ще чимало прихильників тіснішого єднання з РСДРП. Однак, у той спосіб, як це прагнули зробити члени ЗК РУП – шляхом таємних домовленостей з представниками російської соціал-демократії – більшість рупівців не погодились на такий союз.

Оцінка розколу була дана у доповіді ЦК УСДРП Штутгартському міжнародному соціалістичному конгресу (1907 р.). З'ясовуючи ті розбіжності, що зу-

мовили вихід членів ЗК із складу РУП і створення ними Української соціал-демократичної спілки, зазначалося: «Тримаючися тих же поглядів на принципи соціал-демократії, які поділяли ми, вони розходилися з нами тільки в питаннях організаційних, визнаючи не корисним, як організування пролетаріату по національностям, так і з'єднування всіх соціал-демократичних організацій Росії на основі федерації»¹⁴⁶. Зазначений фрагмент засвідчує, що РУП та Спілка притримувалися різних ліній у соціал-демократичному русі – національної та інтернаціональної.

В історичній науці існує тотальна однаковість, що новоутворена група спочатку назвалася «Українська соціал-демократія» й лише згодом отримала назву Українська соціал-демократична спілка¹⁴⁷. Виявлені нами листи І. Біска, що брав безпосередню участь у зазначених подіях, спростовують це. Зазначені епістоли писалися безпосередньо під час описуваних подій і тому викликають довіру як правдиве історичне джерело. Натомість, твердження авторів ґрунтуються на двох документах: відозві «Розкол Революційної української партії», у першому рядку якої, де зазвичай міститься назва організації, що її видала, зазначалося «Українська соціал-демократія»¹⁴⁸, та мемуарних замітках М. Меленевського¹⁴⁹. Аргументуємо свою точку зору. Герменевтичний аналіз тексту відозви засвідчує, що йшлося не про назву організації, а про ідейно-політичний напрям, який репрезентували її автори, колишні рупівці. Що стосується заміток М. Меленевського, то варто брати до уваги те, що вони писалися майже через два десятиліття по тому й автор міг забути не принципові деталі подій.

Звернемося до листів І. Біска. Одразу після розколу, 31 грудня (13 січня), він повідомляв у Женеву, що автономісти «вирішили вийти з РУП і заснувати «Союз Укр[аїнських] соц[іал]-дем[ократичних] тов[ариств]»¹⁵⁰. Проте зазначена назва створюваної організації виявилася, так би мовити, «робочою». Справа в тому, що за місяць перед цим у проекті статуту планувалось назвати її «Український соціал-демократичний союз або Спілка»¹⁵¹. Хоча час і квапив, проте ініціатори «проекту» ще роздумували щодо наймення. На користь цієї версії свідчить інший лист І. Біска у Женеву, написаний через кілька днів після публікації відозви «Розкол Революційної української партії» (нагадую: саме у цьому єдиному документі містився напис «Українська соціал-демократія» – О. Ф.). У епістолі Павлов наполягав: «Надішліть мені ті зміни, які ЦК пропонує зробити в статуті. Чи наполягає ЦК, щоб назва групи була не «Союз українських соц[іал]-дем[ократів]», а якоюсь іншою? (Якщо не помиляюся, Мартов пропонував назвати організацію якимось інакше). Повідомляйте негайно про це, оскільки, не бажаючи змінювати назву, група поки що виступає як група колишніх членів РУП, але випускаючи перший № газети треба ж якось назвати себе!» (тут і далі підкреслення адресанта. – О. Ф.)¹⁵². Отже, «Союз Українських соціал-демократичних товариств», «Союз українських соціал-демократів» та «Український соціал-демократичний союз» на початках розглядались як можливі назви організації, що створювалась. Врешті, закріпилось останнє найменування, відповідниками якого ще були «Українська соціал-демократична спілка» або просто

«Спілка», та аббревіатура УСДС.

Меншовицьких провідників цікавило, чим є новостворена організація? Чи не буде вона ідейно та організаційно орієнтуватися на більшовиків? Павлов заспокоював женеців: «Напрямок Союзу різко виражений меншовицький; ставлення до партії саме зворушливо-довірливе. Це видно вже з того, що гол[овним] редак[тором] запрошений член Рос[сійської соціал-демократичної робітничої] партії (П. Тучапський – О. Ф.), а головним адміністратором і касиром є фактично я»¹⁵³.

Проте, оцінюючи рівень впливовості Спілки в Російській імперії, І. Біск називав лише міцну Полтавську губернську та вкрай слабку Донську¹⁵⁴ громади, а загалом визнавав відсутність значної підтримки серед партійців. Цю інформацію підтверджував спілчанин, який об'їхав окремі південні комітети РСДРП. Він повідомляв, що «усюди зустрів співчуття і обіцянку комітетів поширювати в селах видання Укр[аїнського] Союзу. Літер[атурні] сили колишньої РУП майже всі в новому Союзі, але в Росії приєдналося небагато народу»¹⁵⁵. В іншому місці І. Біск уточнював: «У Києві приєднуються окр[емі] особи з громади, в Чернігові, завдяки зв'язкам, які у нас є, можна буде створити свою організацію. Пітерський делегат, бувший спершу на нашому боці, перейшов (здається з форм[альних] причин) на бік ЦК (РУП – О. Ф.) і в результаті зайняв невизнач[ену] позицію. Більшість пітер[ської] студент[ської] укр[аїнської] орг[анізації] стала, як це нам відомо, на наш бік»¹⁵⁶. Отже, сподівання на те, що багато рупівців приєднається до новоствореної організації не справдилась. Павлов пояснював це тим, що «частина налаштована націоналістично (середнє між Бундом і PPS)»¹⁵⁷. Інші, на перехід яких розраховували, за твердженням І. Біска, цілком стоять «на нашій точці зору, але вважають, що розкол небажаний, оскільки, мовляв, залишаючись в РУП, можна всю організацію перевести в Партію»¹⁵⁸. І справді, в РУП ще залишалось чимало партійців, готових ввійти до лав російської соціал-демократії¹⁵⁹. Проте в таку перспективу він не вірив. «Це, звичайно, дурниця», – писав Павлов у Женеву.

Відразу після розколу розпочалися переговори про входження Української соціал-демократичної спілки до складу РСДРП. Листи І. Біска в Женеву засвідчують про безпосередню причетність меншовицького центру до перемовин. У цьому контексті згадувалось, зокрема, ім'я Мартова¹⁶⁰. Окрім того, серед його адресатів із зазначеної проблеми був член ЦК, меншовик В. Крохмаль (Загорський)¹⁶¹. В обставинах міжфракційної боротьби залучення УСДС на свій бік могло розглядатися «м'якими» як значний успіх.

Меншовицьке керівництво пропонувало скликати конференцію з питання об'єднання Спілки з РСДРП у Росії. Однак, за обставин, коли в Наддніпрянщині практично не було спілчанських організацій (за згаданими винятками), проводити там приєднання нової групи до партії І. Біск вважав за недоцільне. «Чому остаточне укладення угоди має відбутися в Росії? – запитував він женеців. – Для групи це вкрай незручно. Вона бажала б остаточно вирішити питання тут, за кордоном. Випустити пару № №, організувавши декілька груп, ті-

льки після всього цього буде в змозі скликати конференцію цих груп у Росії. Поки цього не буде, зручніше вести переговори з групою закордонною»¹⁶².

Були й інші причини технічного характеру, які перешкоджали об'єднанню. Боротьба фракцій, підпільне функціонування партійних осередків та й звичайна розхлябаність перешкоджали успішному функціонуванню партії. «В українців відбувається розкол. Меншість йде і приєднується до партії на засадах, викладених у проекті статуту. ЦК ні слова ні їм, ні мені не писав з приводу моєї заяви. Чому це? З ким же їм мати зносини?»¹⁶³ – запитував І. Біск. Він розумів, що приєднання Спілки до РСДРП мало велике значення для останньої. Найперше, це могло б посилити вплив російської соціал-демократії в українському селі, адже досвід роботи рупівських громад та агітаційно-пропагандистська агітація українською мовою могли повернути українське селянство до неї. По-друге, зміцнилися б позиції РСДРП у майбутніх переговорах з РУП. Представники останньої вже не змогли б категорично наполягати на тому, що вона є єдиним представником українського пролетаріату й вимагати встановлення федеративних взаємин з РСДРП. У тому ж листі Павлов зазначав: «Було б бажано, щоб угода відбулася до конференції <...> Так, щоб партія прибула на неї представницею частини українців. Цим послабиться позиція більшості РУП. Формальний розкол відбудеться завтра»¹⁶⁴. Цитований вище лист був написаний у вівторок. Однак проблема полягає в тому, що цей, як і абсолютна більшість листів І. Біска недатовані й лише зазначено день тижня.

У середу Павлов повідомляв: «Частина (колишніх членів РУП – О. Ф.) склали Укр[аїнський] с[оціал-]д[емократичний] союз, який увійшов уже в Партію (РСДРП – О. Ф.). Перший № «Правди» (тієї ж редакції, що і «Селянин» у 1904 р.) уже вийшов»¹⁶⁵. Зазначена подія відбулася, очевидно, 2 (15 лютого) 1905 р. Ще раз про цю неї І. Біск повідомив у листі, написаному в суботу, напевне 5 (18) лютого¹⁶⁶. Можливість уточнити датування епістоли маємо завдяки іншій інформації, яка містилася в ній. Так, автор згадував убивство в Росії есерами вел. кн. Сергія Олександровича, яке відбулося напередодні – 4 (17) лютого і висловлював ставлення до цієї події¹⁶⁷. Інформацію про цю топ-новину того ж дня повідомило львівське «Діло», а наступного дня, у суботу, та ж газета подала її детальніший опис¹⁶⁸. У іншому його листі, написаному тієї ж суботи, адресант підводив певні підсумки роботи транспортного підприємства: «За січень у нас пройшло (через кордон – О. Ф.) 11 1/2 пуд[ів], а загалом вже більше 70!»¹⁶⁹. Без сумніву, такий підсумок за попередній місяць робився на початку лютого 1905 р.

Пряме підтвердження факту вступу Спілки до складу РСДРП маємо завдяки публікації «Правди» – друкованого органу Української соціал-демократичної спілки. У передовій статті П. Тучапського «Хто такі соціал-демократи?», вміщеній у лютневому номері газети за 1905 р., зазначалося, що соціал-демократи очолять соціальну революцію, «котра приведе до рівності і справедливості по всій землі». Далі автор повідомляв: «Є така соціал-демократична партія і в Росії, називається вона «Соціал-Демократична Робітничка Партія Росії» або по-руськи «Российская Социал-Демократическая Рабочая Партия». І ми – Україн-

ська Соціал-Демократична Спілка – становимо тільки частину її»¹⁷⁰.

Таким чином, комплексний аналіз історичних джерел однозначно засвідчує, що у середу, 2 (15) лютого 1905 р., Українська соціал-демократична спілка ввійшла до складу РСДРП. Це відбулося на підставах автономії, визначеної проектом статуту, опублікованому в «Искре». Дані А. Ріша про те, що «в результаті перемовин питання про входження Спілки в партію (РСДРП – О. Ф.) оформлене на загальноросійській конференції в Або, де був затверджений статут і умови входження»¹⁷¹ не знаходять підтвердження. Більше того, така конференція в науковій літературі та історичних джерелах узагалі не згадується. Об'єднання відбулося «у робочому порядку» й організатори акції прагнули, щоб на меншовицькій конференції, скликання якої передбачалося згодом, спілчани прибули як представники «українського пролетаріату»¹⁷². І справді, представник Спілки був присутній на меншовицькій конференції партійних працівників у Женеві (квітень-травень 1905 р.) уже як посланець «партійного союзу» РСДРП¹⁷³.

Отже, російський соціал-демократ, меншовик І. Біск виступив провідником партійної політики, спрямованої на включення української соціал-демократії до складу РСДРП. Члени Закордонного комітету та редакції партійних видань РУП, які підтримали цю ідею, сподівалися за допомогою російських марксистів досягнути політичних цілей – соціального і національного визволення України. Однак, ініційовані Павловим спільні дії з більшістю «закордонців» не дали очікуваного результату. На «невідбутому з'їзді» у грудні 1904 р. (січні 1905 р. за н. с.) більшість делегатів склали прихильники єдиної української соціал-демократичної партії. Тому поборники союзу з РСДРП покинули з'їзд, чим зірвали його роботу і спричинили розкол української соціал-демократичної партії. Власне, 31 грудня 1904 р. (13 січня 1905 р. за н. с.) відбулася нарада осіб, на якій прийняли рішення про вихід зі складу РУП і згодом заявили про це у відозві «Розкол Револьюційної української партії». Водночас, вони намітили план створення нової організації – Української соціал-демократичної спілки, яка дещо більше ніж через місяць, 2 (15) лютого 1905 р., увійшла до складу РСДРП на автономних засадах.

Примітки:

¹ Беленький И.Л. Биография и биографика в отечественной культурно-исторической триаде / И. Л. Беленький // История через личность: Историческая биография сегодня / Под ред. Л. П. Репиной. – 2-е изд. – М.: Квадрига, 2010. – С. 37-54.

² Репина Л. П. «Новая историческая наука» и социальная история. Изд. 2-е, испр. и доп. / Л. П. Репина. – М.: ЛКИ, 2009. – С. 285.

³ Там же. – С. 285-286.

⁴ Репина Л. П. «Персональная история»: биография как средство исторического познания / Л. П. Репина // Казус: индивидуальное и уникальное в истории. 1999 (вып. 2). Под ред. Ю. Л. Бессмертного и М. А. Бойцова. – М.: Российск. гос.

гуманит. ун-т, 1999. – С. 82-83.

⁵ Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: Учеб. пособие / И. Н. Данилевский В.В. Кабанов, О. М. Медушевская, М. Ф. Румянцева. – М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 1998. – С. 466-468.

⁶ Источниковедение новейшей истории России: теория, методология и практика / Под общ. Ред. А. К. Соколова. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – С. 360-366.

⁷ Калакура Я. Українська історіографія. Курс лекцій / Ярослав Калакура / Вид. 2-е, доп. – К.: Генеза, 2012. – С. 20.

⁸ Репина Л. П. «Новая историческая наука» и социальная история. – С. 291-292.

⁹ Тютюкин С. В. Меньшевизм: страницы истории / С. В. Тютюкин. – М.: «Российская политическая энциклопедия» РОССПЭН, 2002. – С. 116.

¹⁰ Российский государственный архив социально-политической истории (далі – РГАСПИ). – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 262. – 4 л.; Там же. – Ед. хр. 273. – 72 л.; Там же. – Ед. хр. 275. – 43 л.; Там же. – Ед. хр. 276. – 20 л.

¹¹ Деятели революционного движения в России: биобиблиографический словарь: От предшественников декабристов до падения царизма: [В 5 т.]. – Москва, Т. 5. Социал-демократы. 1880–1904. Вып. I. А – Б. – 1931. – [Электронный ресурс]. – Код доступа: <https://slovari.yandex.ru/~книги/Революционеры/~Б/42/>.

¹² Тютюкин С. В. Указ. соч. – 67.

¹³ Волобуев О. В. Меньшевики накануне и в годы Первой российской революции / О. В. Волобуев // 1905 год – начало революционных потрясений в России XX века. Материалы международной конференции. – Москва, 1996. – С. 116.

¹⁴ Тютюкин С. В. Указ. соч. – С. 77.

¹⁵ Історія Комуністичної партії Радянського Союзу. В 6 тт. – Т. 1: Створення більшовицької партії. 1883–1903 рр. / Ред. П. М. Поспелов. – К., 1965. – С. 483-485; Очерки истории Коммунистической партии Украины. Изд. 2-е, доп. / [И. Д. Назаренко [и др.]. – К., 1964. – С. 62. Тютюкин С. В. Указ. соч. – С. 59, 101.

¹⁶ Тютюкин С. В. Марксисты и русская революция / С. В. Тютюкин, В. В. Шелохаев. – М.: «Российская политическая энциклопедия» РОССПЭН, 1996. – С. 42.

¹⁷ Там же.

¹⁸ Уткин А. И. К вопросу о численности и составе РСДРП в 1905–1907 гг. / А. И. Уткин // Политические партии России в период революции 1905–1907 гг. Количественный анализ. Сб. ст. Отв. ред. А. П. Корелин. – М.: Наука, 1987. – С. 30-45; Рудич Ф. М. Історичний досвід: минуле, сучасне, майбутнє // Маршрутами історії / Упоряд. Ю. І. Шаповал; Ред. кол.: Ф. М. Рудич, І. Ф. Курас та ін. – К.: Політвидав України, 1990. – С. 10-13; Головченко В. І. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України. Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. / Володимир Іванович Головченко. – Харків: Майдан, 1996. – С. 28. Усвідомлюємо певну некоректність порівняння даних про кількість партійних організацій наприкінці 1904 р. та на весну – літо 1905 р.; під час революції вони швидко зростали. Однак, це пов'язано з тим, що в історіографії немає повнішої

статистики щодо чисельності організацій РСДРП в Україні на початку ХХ ст.

¹⁹ Второй съезд РСДРП: июль-август 1903 года. Протоколы // Протоколы и стенографические отчеты съездов и конференций Коммунистической Партии Советского Союза. Государственное издательство политической литературы, М.: Госполитиздат, 1959. – С. 421.

²⁰ Сучасний російський дослідник О. Міллер зазначає, що ставлення соціалістичних партій до національного питання залишається нерозробленим. Див.: Міллер А. И. История понятия нация в России / Алексей Ильич Миллер // «Понятия о России»: К исторической семантике имперского периода. Т. II. – М.: Новое литературное обозрение, 2012. – С. 41, 42.

²¹ Федьков О. М. «Товариш Павлов» і розкол РУП // Укр. іст. журнал. – 2015. – № 3. – С. 92-93.

²² Доклад делегации Российской Соц.-Дем. Рабочей партии Амстердамскому Международному социалистическому конгрессу (14-20 августа 1904 г.). – Женева, 1904.

²³ Головченко В. І. Вказ. праця. – С. 47.

²⁴ Романович-Ткаченко Н. На дорозі до революції. Уривки споминів / Наталія Романович-Ткаченко // Україна. Науковий двомісячник українознавства. Орган історичної секції академії під ред. академіка М. Грушевського. – К.: ДВУ, 1925. – Кн. 4. – С. 103-128.

²⁵ Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. Т.1. Революційна Українська Партія (РУП) / О. Гермайзе. – Київ: Книгоспілка, 1926. – С. 216.

²⁶ Романович-Ткаченко Н. Вказ. праця – С. 117. Як видно, зовнішність І. Біска була яскравою і запам'яталася у деталях, дарма що авторка спогадів забула його псевдонім та ініціали – «тов. Михайлов», «С. М. Биск». – О. Ф.

²⁷ РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 273. – 72 л.; Там же. – Ед. хр. 275. – 43 л.

²⁸ Чикаленко Г. Українська студентська громада в Одесі в 1903-4 р. / Ганна Чикаленко // З минулого. Збірник. Том. II. – Варшава, 1939. – С. 85.

²⁹ РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 1, 1 об.

³⁰ Там же. – Л. 1, 1 об.

³¹ Там же. – Л. 1.

³² Там же. – Л. 4.

³³ Там же. – Л. 6.

³⁴ РГАСПИ. – Ф.278. – Оп. 1. – Ед. хр. 273. – Л. 42; Романович-Ткаченко Н. Вказ. праця. – С. 117.

³⁵ Риш А. Очерки по истории украинской социал-демократической «Спилки» / А. Риш. – Харьков: Пролетарий, 1926. – С. 14.

³⁶ Дембо В. Павел Лукич Тучапский. Краткий биографический очерк // П. Л. Тучапский. Из пережитого (90-е годы). – Одесса, 1923. – С. 6-8.

³⁷ РГАСПИ. – Ф.278. – Оп. 1. – Ед. хр. 273. – Л. 42; Там же. – Ед. хр. 275. – Л. 1.

³⁸ Там же. – Ед. хр. 273. – Л. 42.

³⁹ Там же.

- ⁴⁰ Там же. – Ед. хр. 275. – Л. 2, 2 об.
- ⁴¹ Там же. – Л. 2 об.
- ⁴² Там же. – Л. 2 об. – 3.
- ⁴³ Там же. – Л. 3.
- ⁴⁴ Там же. – Л. 22 об.
- ⁴⁵ Українець-искровец Об Украинской Революционной Партии // Искра. – 15 декабря 1904 г. – № 80. – С. 2-3.
- ⁴⁶ Там же.
- ⁴⁷ Там же.
- ⁴⁸ Там же.
- ⁴⁹ Там же.
- ⁵⁰ Там же.
- ⁵¹ РГАСПИ. – Ф.278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 2 – 4.
- ⁵² Там же. – Л. 2, 3, 4.
- ⁵³ Скоропис О. Соціал-демократичний рух в Сквирським і Васильківським повітах в 1906 р. / О. Скоропис // Наш голос. – 1911. – Ч. 11-12. – С.509; Меленевський М До історії Української С.-Д. Спілки (З приводу брошурки В. Дорошенка: Революційна Українська Партія, нарис з історії укр. с.-д. партії» / М. Меленевський // Нова громада. – 1923. – Ч. 3-4. – С. 133.
- ⁵⁴ РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 3 об,
- ⁵⁵ Скоропис О. Вказ. праця. – С.509.
- ⁵⁶ РГАСПИ. – Ф.278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 5.
- ⁵⁷ Там же.
- ⁵⁸ Стемпень С. С. Львівський період життя С. Петлюри: вплив галицького середовища на молодого українського політика (листопад 1904 – грудень 1905 р. / С. С. Стемпень // Укр. іст. журнал. – 2009. – № 3. – С. 28.
- ⁵⁹ РГАСПИ. – Ф.278. – Оп. 1. – Ед. хр. 273. – Л. 6.
- ⁶⁰ Там же.
- ⁶¹ Там же. – Л. 15.
- ⁶² Там же. – Л. 24.
- ⁶³ Там же. – Л. 42 об.
- ⁶⁴ Там же. – Л. 44 об.
- ⁶⁵ Там же. – Л. 45.
- ⁶⁶ Там же.
- ⁶⁷ Урилов И. Х. История российской социал-демократии (меньшевизма). Часть третья: Происхождение меньшевизма / И. Х. Урилов. – М.: Собрание, 2005. – С. 165-166.
- ⁶⁸ Дорошенко В. Революційна Українська Партія (РУП). (1900–1905 рр.). Нарис з історії української соціалдемократичної партії / В. Дорошенко. – Львів, Київ: Видання ЦК УСДРП, 1921. – С. 26.
- ⁶⁹ РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 1, 1 об.
- ⁷⁰ Дорошенко В. Вказ. праця. – С. 26.
- ⁷¹ Ясіновський Ю. П. Товариство прихильників української літератури /

Ю. П. Ясіновський Ю. П. // Енциклопедія історії України. 10 том. Т – Я. – К.: Наукова думка, 2012. – С. 111; Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901–1914 рр.): Науково-популярне видання / Дмитро Дорошенко. – К.: Темпора, 2007. – С. 82-90; ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 2. – Спр. 23. – Л. 3-9.

⁷² РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 1.

⁷³ Качмар Л. Іван Франко та наддніпрянські політичні емігранти / Людмила Качмар // Вісник Львів. ун-ту. Серія мист-во. – 2006. – № 6. – С. 114-120; Детальніше про ці події можна прочитати у спогадах українського суспільно-політичного діяча, тоді рупівця Д. Дорошенка. Проте, у джерелах є певні розходження. Більше довіри викликають мемуарні замітки першої половини 1930-х рр. «Мої спомини про РУП. 1901–1906», у яких він зазначав: «Приходив на наші збори і російський соціал-демократ Павлов, що все поучав нас про «отрезки», якими російська соціал-демократія хотіла залагодити аграрну справу». (ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 2. – Спр. 23. – Арк. 5). «У споминах про давнє минуле», описуючи той самий епізод, він помилково вказував, що це був «російський меншовик Ларин (власнє його ім'я було Лур'є)» (С. 90).

⁷⁴ История Второго Интернационала. Отв. ред. Л. И. Зубок. – М.: Наука, 1966. – Т. II. – С. 97-118.

⁷⁵ Плеханов Г. В. В Амстердаме (Мысли и заметки) / Г. В. Плеханов // Г. В. Плеханов Сочинения. [Под. ред. Д. Рязанова]. – Москва, Ленинград, 1925. – Т. XVI. – С. 319; ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 2. – Спр. 16. – Арк. 6.

⁷⁶ Жерноклеев О. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.) / Олег Жерноклеев. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 263.

⁷⁷ Плеханов Г. В. Указ. соч. – С. 321; Кривогуз И. М. Второй Интернационал. 1889–1914. / И. М. Кривогуз. – М.: Наука, 1964. – С. 232.

⁷⁸ Жерноклеев О. Вказ. праця. – С. 263-264; Митрулявичюс Г. Социал-демократия Литвы и России: некоторые аспекты взаимоотношений в конце XIX в. – первой четверти XX в. / Гинтарас Митрулявичюс // Социал-демократия в российской и мировой истории: Обобщение опыта и новые подходы: Материалы международного науч. конф., 21-22 апр. 2008 г., Москва. – Москва, 2009. – С. 162; ЦДАВОУ. – Ф.3807. – Оп. 2. – Спр. 16. – Арк. 6.

⁷⁹ Жерноклеев О.С. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.) / Олег Жерноклеев. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. – С.264; Касьянов Г. В. Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX століть. – Соціально-політичний портрет / Г. В. Касьянов. – К.: Либідь, 1993. – С. 78.

⁸⁰ ЦДАВОУ. – Ф.3807. – Оп. 2. – Спр. 16. – Арк. 6.; Дорошенко В. Вказ. праця. – С. 25.

⁸¹ РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 262. – Л. 1.

⁸² Там же; Тютюкин С. В. Г. В. Плеханов. Судьба русского марксиста / С. В. Тютюкин. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1997. – С. 206.

- ⁸³ РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 262. – Л. 1-1 об.
- ⁸⁴ ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 2. – Спр. 16. – Арк. 7.
- ⁸⁵ РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Д. 275. – Л. 2.
- ⁸⁶ ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 2. – Спр. 16. – Арк. 7.
- ⁸⁷ РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 1 об.
- ⁸⁸ Там же. – Л. 1 об., 2.
- ⁸⁹ Спиридович А. И. История большевизма в России от возникновения до захвата власти. 1883–1903–1917. С приложением документов и портретов / А. И. Спиридович. – М.: Айрис-прес, 2007. – С. 407.
- ⁹⁰ Там же.
- ⁹¹ Там же.
- ⁹² РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 2.
- ⁹³ Там же. – Л. 3.
- ⁹⁴ Там же.
- ⁹⁵ Скоропис О. Вказ. праця. – С. 509.
- ⁹⁶ ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 39.
- ⁹⁷ РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 3, 3 об.
- ⁹⁸ ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 39-40, 51.
- ⁹⁹ Там само. – Арк. 40.
- ¹⁰⁰ Там само. – Арк. 41.
- ¹⁰¹ РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 3 об,
- ¹⁰² Ф. 3807. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 37.
- ¹⁰³ РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 3 об. – 4.
- ¹⁰⁴ Ф. 3807. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 36.
- ¹⁰⁵ ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 41; Меленевський М. Вказ. праця. – С. 133-134.
- ¹⁰⁶ РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 4.
- ¹⁰⁷ Там же. – Л. 3 об. – 4, 11 об. – 12.
- ¹⁰⁸ Там же. – Л. 11 об. – 12.
- ¹⁰⁹ Там же. – Л. 4 об. – 5.
- ¹¹⁰ Меленевський М. Вказ. праця. – С. 133-134.
- ¹¹¹ Там само. – С. 133.
- ¹¹² ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 136.
- ¹¹³ Там само. – Арк. 135 зв.
- ¹¹⁴ Там само.
- ¹¹⁵ Там само. Зазначені рядки стали підставою для твердження низки дослідників про те, що колишні члени РУП звинуватили своїх товаришів у буржуазному радикалізмі. Див.: Касьянов Г. Вказ. праця. – С. 80; Головченко В. І. Вказ. праця. – С. 49; Кривенький В. «Спилка» / В. Кривенький // Политические партии России. Конец XIX – первая треть XX века. Энциклопедия. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1996. – С. 582. Насправді у тексті відозви йшлося про виникнення та діяльність національних політичних партій – УНП та УДП.

¹¹⁶ Колесник В. Ф. Українські ліберально-демократичні партії в Російській імперії на початку ХХ століття: Монографія / В.Ф. Колесник, Л. П. Могильний. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005, С. 80-81; Павко А. І. Політичні партії, організації в Україні, зародження, еволюція, діяльність, історична доля Кінець ХІХ століття – лютий 1917 р.: Монографія / А. І. Павко. – К.: Іван Федоров, 1999. – С. 80, 92.

¹¹⁷ ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 136.

¹¹⁸ Там само.

¹¹⁹ Там само. – Арк. 135 зв.

¹²⁰ Там само.

¹²¹ Там само.

¹²² У науковій літературі побутує думка про Українську соціал-демократичну спілку як партію. Див.: Касьянов Г. Вказ. праця. – С. 80; Єкельчик С. Історія України. Народження модерної нації / Сергій Єкельчик; авториз. пер. з англ. А. Цимбал. – К.: Laurus, 2011. – С. 84 та ін.. Однак це твердження не відповідає дійсності, оскільки суперечить тим ідейним принципам та організаційним заходам, на основі яких діяла організація.

¹²³ ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 135 зв.

¹²⁴ Історія Комуністичної партії Радянського Союзу. В 6 т. – Т. 1: Створення більшовицької партії. 1883–1903 рр. / Ред. П. М. Поспелов. – К.: Політвидав України, 1965. – С. 483-485; Очерки истории Коммунистической партии Украины. Изд. 2-е, доп. / [И. Д. Назаренко [и др.]]. – К.: Политиздат Украины, 1964. – С. 62. Тютюкин С. В. Меньшевизм. – С. 59, 77, 101.

¹²⁵ РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 3 об., – 4.

¹²⁶ ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 35.

¹²⁷ Там само; ЦДІАУК. – Ф. 275. – Оп. 2. – Спр. 79. – Арк. 73.

¹²⁸ РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 4.

¹²⁹ Скоропис О. Вказ. праця. – С. 509-510.

¹³⁰ Дорошенко В. Вказ. праця. – С. 23-24; Гунчак Т. Україна перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії / Тарас Гунчак. – К.: Либідь, 1993. – С. 39-40.

¹³¹ Касьянов Г. В. Вказ. праця. – С. 79-80; Головченко В. І. Вказ. праця. – С. 46-48.

¹³² Скоропис О. Вказ. праця. – С. 508.

¹³³ Вишневський О. На переломі. Уваги про сучасні відносини Росії / Олександр Вишневський. – Львів, 1905. – С.74-76.

¹³⁴ РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 5 об.

¹³⁵ Скоропис О. Вказ. праця. – С. 509.

¹³⁶ Меленевський М. Вказ. праця. – С.131-132.

¹³⁷ Там само. – С.131.

¹³⁸ Там само.

¹³⁹ Головченко В. І. Вказ. праця. – С. 51-52.

¹⁴⁰ Войнилович С. Неістнующе питання / С. Войнилович // Праця. – 1905. –

№ 11. – С. 2-5; Войнилович С. Ще про неіснуюче питання / С. Войнилович // Праця. – 1905. – № 12. – С. 3-5.

¹⁴¹ ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 38.

¹⁴² А-ко А. Соціалістичні організації на Україні: Українська соціаль-демократична робітничка партія // Праця. – 1909. – Ч.1. – С. 23 – 34; Він же. Короткий нарис партійної історії // Наш голос. – 1911. – Ч.6-8. – С. 277 – 294. (за криптонімом А-ко А. приховувався А. Жук – О. Ф.); Меленевський М. Вказ. праця.

¹⁴³ Гирич І. У тіні В. Липинського (Андрій Жук як мислитель й дослідник історії визвольного руху) / Ігор Гирич // Молода нація. – 2002. – № 3 (24). – С. 35-36.

¹⁴⁴ А-ко А. Короткий нарис партійної історії // Наш голос. – 1911. – Ч.6 - 8. – С. 280-281.

¹⁴⁵ Меленевський М. Вказ праця. – С. 130.

¹⁴⁶ Доклад Української соціалдемократичної робітничої партії Росії Міжнародньому Соціалістичному Конгресові в Штутгарті. – Львів: Загальна друкарня, Академічна, ч. 8, 1907. – С. 10.

¹⁴⁷ Дорошенко В. Вказ. праця. – С. 29; Касьянов Г. Вказ. праця. – С. 80; Головченко В. І. Вказ. праця. – С. 49.

¹⁴⁸ Гермайзе О. Вказ. праця. – С. 383, 388.

¹⁴⁹ Меленевський М. Вказ. праця. – С. 133.

¹⁵⁰ Там же. – Л. 3 об. – 4.

¹⁶⁰ Спиридович А. И. Указ. соч. – С. 407

¹⁶¹ РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 12 об.

¹⁶² Там же. – Л. 28.

¹⁶³ Там же. – Л. 4 об.

¹⁶⁴ Там же. – Л. 26.

¹⁶⁵ Там же. – Л. 11 об.

¹⁶⁶ Там же. – Л. 26.

¹⁶⁷ Там же. – Л. 26-26 об.

¹⁶⁸ Головченко В. І. Вказ. праця. – С. 51-57.

¹⁶⁹ РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 12 об.

¹⁷⁰ Там же. – Л. 6 об.

¹⁷¹ Там же. – Л. 12 об.

¹⁷² Там же. – Л. 20.

¹⁷³ Там же

¹⁷⁴ Там же. – Л. 22 об.

¹⁷⁵ Там же. – Л. 32 об.

¹⁷⁶ Там же. – Л. 27 об.

¹⁶⁸ Діло. – п'ятниця, 4 (17) лютого 1905. – Ч. 26. – С. 3; Діло. – субота, 5 (18) лютого 1905. – Ч. 27. – С. 1

¹⁶⁹ РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. 29 об.

¹⁷⁰ Хто такі соціаль-демократи? // Правда. – февераль 1905. – Ч. 2. – С. 3.

¹⁷¹ Риш А. Указ. соч. – С. 16. Зазначене твердження без належної верифікації

було повторене окремими дослідниками. Див.: Касьянов Г. Вказ. праця. – С. 80; Кривенький В. Указ. соч. – 582.

¹⁷² РГАСПИ. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 5 об.

¹⁷³ Первая общерусская конференция партийных работников. Отдельное приложение к № 100 «Искры». – Женева: Типография партии Rue de la Coulouvreniere, 27, 1905. – С. 3.

Oleksandr Fed'kov. Russian Social-Democrat Isaac Bisk, the rupture of Revolutionary Ukrainian Party and creation of Ukrainian Social-Democratic Union
In the paper the author attracted new archival material – correspondence of the Russian Social-Democrat, Menshevik Isaac Bisk with the authorities of the Menshevik faction, stored in the Russian State Archive of Socio-Political History. In these epistles reflected different aspects of party-politics life of RSDLP, including the role of the party in the split of Ukrainian Revolutionary Party and creation of the Ukrainian Social Democratic Union. These and other sources used allowed in the genre of «new historical biography» («personal» or «personal history») to investigate these events. The feature of this type of scientific biography is that the object of interest of researchers is an active person who affects the social reality, creates it. This is not necessarily a prominent figure, it could be a figure of the second or third plan, or «ordinary» person. In this episode of the biography of the historical figure can not only play a certain span of life's journey, but also adequately reflect historical processes and events in which it was directly involved. Menshevik I. Bisk in the 1904-1905 headed the fraction's transport group in Lviv (Austria-Hungary). He co-operated closely with the leaders of the Foreign Committee of Ukrainian Revolutionary Party and members of the editorial board of the party publications. In the communication it became clear that most of the «zakordontsiv» shared Russian Marxists views on the development of the social democratic movement in the Russian Empire and in favor of joining the RSDLP on stand-alone basis. This part of the FC members I. Bisk called autonomists. However, a small group of RUP members supported the national forms of the proletarian movement and advocated the entry of the RUP to RSDLP on federal basis. And only a small group of «zakordontsiv» advocated independent existence of the Ukrainian Social-Democracy.

I. Bisk and autonomists carried out activities aimed the inclusion of the RUP to RSDLP. However, in the second «unserved» Congress in December 1904 (January 1905 by NS) they could not get a majority and decide to join the Russian Marxist party. So in December 31, 1904 (13 January 1905) they announced the withdrawal from the RUP and outlined steps to create a new organization that will soon named Ukrainian Social-Democratic Union. Sharing the internationalist's principles, members of the Union decided immediately join the RSDLP. They hoped to achieve social and national liberation of Ukraine by this powerful party. This is also consistent with the interests of the Russian Marxists. As a result of the agreements 2 (15) February 1905 Ukrainian Social Democratic Union entered the RSDLP as an autonomous organization. The Union has deployed a large publishing work aimed at the printing of the newspaper «Pravda», brochures and leaflets mainly for the peasant audience.

Key words: «personal history», Russian Social-Democracy, Revolutionary Ukrainian Party, Ukrainian Social-Democratic Union.

Отримано: 17.09.2015 р.

УДК 316.3 (477.4): 323.285 (470+571) «1901/1904»

Сергій Щур

СУСПІЛЬНА ДУМКА НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ І ПОЛІТИЧНІ ВБИВСТВА ПОЧАТКУ ХХ ст. В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Сергій Щур. Суспільна думка Наддніпрянської України і політичні вбивства початку ХХ ст. в Російській імперії. У статті розглядається ставлення української громадськості до гучних політичних вбивств міністрів та губернаторів на початку ХХ ст. Показано, що терористи піклувалися про позитивне сприйняття їх дій у суспільстві. Описано вплив на суспільну думку преси і агітаційно-пропагандистської літератури. Звернено увагу на те, що політичні вбивства чиновників не лякали пересічних людей, бо ті не загрозували їх життю. Висвітлено форми підтримки терористів суспільством. Відображено роль вихідців з України у російському тероризмі початку ХХ ст.

Ключові слова: тероризм, політичні вбивства, насилля, Наддніпрянська Україна, Російська імперія, суспільство.

Сергей Щур. Общественное мнение Надднепрянской Украины и политические убийства начале ХХ в. в Российской империи. В статье рассматривается отношение украинской общественности к громким политическим убийствам министров и губернаторов в начале ХХ в. Показано, что террористы заботились о позитивном восприятии их действий в обществе. Описано влияние на общественное мнение прессы и агитационно-пропагандистской литературы. Обращено внимание на то, что политические убийства чиновников не пугали обывателей, ибо не угрожали их жизни. Освещены формы поддержки террористов обществом. Отражены роль выходцев из Украины в российском терроризме начала ХХ в.

Ключевые слова: терроризм, политические убийства, насилие, Надднепрянская Украина, Российская империя, общество.

Окремим поколінням випадає доля жити в часи значних історичних потрясінь. Для Російської імперії одним із таких періодів був початок ХХ ст. Він ознаменувався низкою гучних терористичних актів проти високопосадовців, які передували революції 1905–1907 рр. Традиційно вважається, що вся освічена громадськість схвально поставилася до терактів. Однак, таке трактуван-